

MOKSLEIVIŲ SPORTAVIMO IR FIZINIO AKTYVUMO LAISVALAIKIŲ SĄSAJOS SU SOCIALINIAIS EKONOMINIAIS VEIKSNIAIS

Saulius Šukys¹, Antanas Bagdonas²

Lietuvos kūno kultūros akademija¹, Kauno švietimo ir ugdymo skyrius², Kaunas, Lietuva

Saulius Šukys. Socialinių mokslų daktaras. Lietuvos kūno kultūros akademijos Kinantropologijos ir sporto raidos katedros docentas, Socialinių kūno kultūros ir sporto tyrimų laboratorijos mokslo darbuotojas. Mokslinių tyrimų kryptis — sportuojančių žmonių humaniškos elgsenos ypatumai.

SANTRAUKA

Tyrimu siekta nustatyti moksleivių sportavimo ir fizinio aktyvumo sąsajas su socialiniais ekonominiais veiksniais. Tyrimo metu naudotas apklausos raštu metodas. Moksleivių fizinis aktyvumas vertintas atsižvelgiant į veiklos kryptingumą, t. y. į aktyvią fizinę ir sportinę veiklą. Šeimos socialinė ekonominė padėtis buvo vertinama pagal tėvų įsidarbinimo, išsilavinimo rodiklius ir moksleivių gyvenimo sąlygas. Atliekant tyrimą sudaryta nepriklausoma atsitiktinė imtis, reprezentuojanti Kauno miesto šeštos, aštuntos ir vienuoliktos klasės moksleivių populiaciją — 1162 (534 berniukai ir 628 mergaitės) Kauno miesto bendrojo lavinimo mokyklų ir gimnazijų moksleiviai. Buvo apklausti 302 šeštos, 342 aštuntos, 284 vienuoliktos klasės bendrojo lavinimo mokyklų ir 234 trečios gimnazijos klasės moksleiviai.

Apklausa neatskleidė sąsajų tarp moksleivių amžiaus ir sportavimo. Taip pat nenustatytas skirtumas tarp sportuojančių berniukų ir mergaičių. Tyrimo duomenimis, vidutiniškai sportuoja penktadalis moksleivių. Labiau su moksleivių amžiumi susijęs jų fizinis aktyvumas laisvalaikiu, t. y. šeštakai aktyvesni negu vienuoliktokai. Analogiška mažėjančio fizinio aktyvumo tendencija su amžiumi išlieka ir pagal lytį, t. y. berniukai yra aktyvesni nei mergaitės šeštoje ($p < 0,001$) ir aštuntoje ($p < 0,01$) klasėse.

Tyrimo duomenimis, moksleivių sportavimas mažai susijęs su socialiniais ekonominiais veiksniais, t. y. nenustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas vertinant sportuojančius moksleivius grupėse tiek pagal tėvų įsidarbinimo ir išsilavinimo rodiklius, tiek pagal mokinių gyvenimo sąlygas. Labiau šeimos statusas lemia moksleivių fizinį aktyvumą laisvalaikiu. Tačiau ši sąsaja nevienodai pasireiškia skirtingo amžiaus moksleivių grupėse. Tyrimo duomenimis, laisvalaikiu fiziškai aktyvesni tie vyresniųjų klasių moksleiviai, kurių abu tėvai turi aukštąjį išsilavinimą ($p < 0,05$). Tuo tarpu vertinant moksleivių fizinį aktyvumą laisvalaikiu pagal jų gyvenimo sąlygas išsiskyrė aštuntokai, t. y. aktyvesni geresnes sąlygas turintys negu prastesnėmis gyvenantys ($p < 0,01$). Tyrimas parodė, kad tėvų įsidarbinimo rodikliai mažai susiję su moksleivių fiziniu aktyvumu laisvalaikiu ir nepriklauso nuo jų amžiaus. Todėl tolesniais tyrimais analizuojant fizinio aktyvumo veiksnius reikėtų įvertinti tėvų darbo pobūdį ir jo sąsajas su šeimos pajamomis.

Raktažodžiai: moksleivių fizinis aktyvumas laisvalaikiu, sportavimas, šeimos socialinis ekonominis statusas.

IVADAS

Tiek Lietuvos, tiek užsienio mokslininkų tyrimais atskleistas teigiamas fizinio aktyvumo poveikis įvairaus amžiaus asmenų fizinei ir psichinei sveikatai. Jų rezultatai rodo, kad fizinis aktyvumas gali padėti išvengti širdies ir kraujagyslių susirgimų, diabeto, nutukimo, osteoporozės, polinkio į depresiją (Jankauskienė ir kt., 2005; Dencker et al., 2006; Raustorp et al., 2006). Pastebėta, kad fiziškai aktyvesni moksleiviai yra aukštesnės savigarbos, turi geresnių socialinės

integracijos duomenų (Batutis, Kardelis, 2002), palankesnė jų su sveikata susijusi elgsena: mityba, žalingų įpročių neturėjimas (Zaborskis ir kt., 2005). Nors, anot M. Dencker ir kolegų (2006), kai kurie šių negalavimų, ypač susijusių su fizine sveikata, retai pasireiškia mokyklinio amžiaus tarpsniu, tačiau pakankamo vaikų fizinio aktyvumo skatinimas labai svarbus skiepijant sveikos gyvensenos įgūdžius, kurie padėtų išvengti tokių neigiamų psichologinių veiksmų kaip nenoras, tin-

gėjimas, nežinojimas kaip mankštintis ar apskritai neigiamas požiūris į fizinį aktyvumą. Todėl nestebina mokslininkų, medikų ir pedagogų dėmesys moksleivių fiziniam aktyvumui. Tiriamas jų fizinis aktyvumas ir kaita, analizuojami duomenys lyties aspektu (Grabauskas ir kt., 2004; Vizbaraitė, Petronytė, 2005). Nors tyrimo duomenys (Zaborskis ir kt., 2005) rodo, kad fiziškai aktyvesni moksleiviai sveikiau gyvena negu fiziškai pasyvūs jų bendraamžiai, tačiau moksleivių fizinis aktyvumas šalyje per pastaruosius keletą metų nedidėja. Lietuvos kūno kultūros asociacijos 2005 m. Lietuvos moksleivių fizinio aktyvumo tyrimo duomenimis, 85,8% mokinių yra nepakankamai fiziškai aktyvūs. Nors mokykla ir kūno kultūros pamokos išlieka svarbiausia moksleivių fizinį aktyvumą palaikanti ir ugdanči institucija, svarbu įvertinti ir kitus moksleivių fizinio aktyvumo veiksnius, tiesiogiai nesusijusius su mokykla.

Mokslinėje literatūroje atkreipiamas dėmesys į šeimos (visų pirma tėvų) socialinės ekonominės padėties vaidmenį vaikų požiūriui į sveikatą ir fizinį aktyvumą (Kristjansdottir & Vilhjalmsson, 2001; Huurre et al., 2003; Juškelienė, Kalibatas, 2003; Lawlor et al., 2004; Schnohr et al., 2004 ir kt.). Antai D. Lawlor su bendraautoriais (2004) nustatė, kad tėvų socialinis ekonominis statusas lemia tiek jų pačių, tiek vaikų elgseną, susijusią su rūkymu ir fiziniu aktyvumu, ypač paauglystėje. Šie ir kiti (Huurre et al., 2003) autoriai pastebi, kad vaikystėje priklausymas tam tikram socialiniam ekonominiam statusui veikia jų požiūrį į sveiką gyvenseną vėlesniais amžiaus tarpsniais.

Nors socialinę ekonominę padėtį, kaip teigiama literatūroje, rodo šeimos pajamos, tėvų išsimokslinimo lygis, gyvenimo sąlygos (turi nuosavą būstą ar jį nuomoja, ar turi automobilį, atskirus kambarius visi šeimos nariai ir pan.), prestižas visuomenėje (Kalėdienė ir kt., 1999; Lawlor et al., 2004), tačiau kartais ją vertinant apsiribojama vieno arba abiejų tėvų darbo pobūdžiu ir išsilavinimu (Huurre et al., 2003). Vadinasi, nėra vieningo, mokslškai pagrįsto, instrumento socialinei ekonominei padėčiai nustatyti. Todėl tyrimai norint išsiaiškinti moksleivių fizinio aktyvumo ir tėvų socialinio ekonominio statuso sąsajas lieka aktualūs, ypač Lietuvoje, kur trūksta panašios analizės. Taigi minėtas sąsajas ir bus siekiama atskleisti šiuo tyrimu, kurio **tikslas** — nustatyti moksleivių sportavimo ir fizinio aktyvumo laisvalaikio sąsajas su socialiniais ekonominiais veiksniais.

TYRIMO METODIKA IR KONTINGENTAS

Tiriamieji. Tiriamąją imtį sudarė reprezentatyvi 1162 moksleivių grupė (534 berniukai ir 628 mergaitės), tikimybinu atsitiktiniu būdu parinkta iš Kauno miesto mokyklų. Buvo apklausta 302 šeštos, 342 aštuntos, 284 vienuoliktos klasės bendrojo lavinimo mokyklų ir 234 trečios gimnazijos klasės moksleivių.

Tyrimo metodai. Tyrimo metu buvo taikytas apklausos raštu metodas ir siekta išsiaiškinti moksleivių fizinės veiklos formas pagal kryptingumą, t. y. sportinę veiklą (sporto šakos pratybų lankymą) ir aktyvią fizinę veiklą (žaidimą kieme, važinėjimąsi dviračiu, bėgiojimą, plaukimą ir pan.), kurią galime apibrėžti kaip fizinį aktyvumą laisvalaikio metu. Moksleivių sportavimas buvo nustatomas pateikiant klausimą apie tai, ar jie šiuo metu lanko kurios nors sporto šakos pratybas ilgiau nei šešis mėnesius. Atsakymo variantai *Taip* arba *Ne*. Fizinis aktyvumas laisvalaikio metu buvo vertinamas pagal fizinės veiklos dažnumą per savaitę. Atsakymo variantai: kasdien, 4—6 kartus, 2—3 kartus per savaitę, vieną kartą per savaitę ir nė karto.

Atsižvelgdami į anksčiau minėtų autorių tyrimus, šeimos socialinę ekonominę padėtį, vertiname pagal tėvų įsidarbinimo, išsilavinimo rodiklius ir gyvenimo sąlygas. Vertinant įsidarbinimą, moksleivių buvo klausama, ar jų tėvai turi darbą. Pagal atsakymus išskyrėme dvi grupes: pirmą sudarė moksleiviai, kurių abu tėvai turi darbą, antrą — kurių vienas ar abu tėvai neturi darbo. Vertinant išsilavinimą, moksleivių buvo klausama, ar jų tėvai yra baigę institutą, universitetą, akademią. Pagal jų atsakymus taip pat išskyrėme dvi grupes: pirmą sudarė moksleiviai, kurių abu tėvai turi aukštąjį išsilavinimą, antrą — tik vienas arba abu neturi tokio išsilavinimo. Analogiškai vertinant gyvenimo sąlygas, moksleivių buvo prašoma nurodyti, ar jie turi atskirą savo kambarį, ar namie yra kompiuteris. Turintys kompiuterį ir atskirą kambarį buvo priskirti gyvenančių geresnėmis sąlygomis moksleivių grupei, o neturintys — gyvenančių prastesnėmis sąlygomis.

Tyrimo eiga. Apklausa buvo atliekama pamokų metu prieš tai susitarus su mokyklos direktoriumi ir pasirinktų klasių mokytojais. Laikydami tiriamausių informavimo ir savanoriškumo principų, moksleiviams paaiškindavome tyrimo tikslą, atkreipdavome dėmesį į tai, kad jie gali atsisakyti dalyvauti, informuodavome, kaip užtikrinsime jų

1 lentelė. Skirtingo amžiaus moksleivių sportavimo duomenys pagal lytį (%)

Sportavimas	6 klasė (n = 302)		8 klasė (n = 342)		Vienuolikta bendrojo lavinimo mokyklos ir trečia gimnazijos klasė (n = 518)	
	Merginos (n = 150)	Vaikinai (n = 152)	Merginos (n = 184)	Vaikinai (n = 158)	Merginos (n = 294)	Vaikinai (n = 224)
Lanko sporto šakos pratybas	23,3	18,4	18,5	17,7	22,8	23,7
Skirtumas χ^2 (df), p	$\chi^2 = 1,10$ (df = 1), p > 0,05		$\chi^2 = 0,03$ (df = 1), p > 0,05		$\chi^2 = 0,05$ (df = 1), p > 0,05	

2 lentelė. Skirtingo amžiaus moksleivių fizinio aktyvumo laisvalaikio duomenys (%)

Klasės	Fizinis aktyvumas laisvalaikiu			Skirtumas χ^2 (df), p
	Visai nesimankština ar tik kartą per savaitę	Du—tris kartus per savaitę	Keturis—šešis kartus per savaitę arba kiekvieną dieną	
6 klasė (n = 238)	6,3	44,1	49,6	1—2 gr.: $\chi^2 = 8,67$ (df = 2), p < 0,01
8 klasė (n = 256)	14,1	43,8	42,2	1—3 gr.: $\chi^2 = 24,77$ (df = 2), p < 0,001
Vienuolikta bendrojo lavinimo mokyklos ir trečia gimnazijos klasė (n = 322)	17,1	50,9	32,0	2—3 gr.: $\chi^2 = 6,43$ (df = 2), p < 0,05

3 lentelė. Skirtingo amžiaus moksleivių fizinio aktyvumo laisvalaikio duomenys pagal lytį (%)

Fizinis aktyvumas laisvalaikiu	6 klasė (n = 238)		8 klasė (n = 256)		Vienuolikta bendrojo lavinimo mokyklos ir trečia gimnazijos klasė (n = 322)	
	Merginos (n = 117)	Vaikinai (n = 121)	Merginos (n = 146)	Vaikinai (n = 110)	Merginos (n = 179)	Vaikinai (n = 143)
Visai nesimankština ar tik kartą per savaitę	5,1	7,4	18,5	8,2	20,7	12,6
Du—tris kartus per savaitę	59,0	29,8	46,6	40,0	50,8	51,0
4—6 kartus per savaitę arba kiekvieną dieną	35,9	62,8	34,9	51,8	28,5	36,4
Skirtumas χ^2 (df), p	$\chi^2 = 20,71$ (df = 2), p < 0,001		$\chi^2 = 9,60$ (df = 2), p < 0,01		$\chi^2 = 4,58$ (df = 2), p > 0,05	

anonimiškumą. Tada moksleiviams buvo paaiškinta, kaip pildyti anketą. Į ją atsakyti užtekdavo vienos pamokos. Iš viso buvo išdalytos 1207 anketos. 45 anketos buvo ne visiškai ar netinkamai užpildytos, todėl į duomenų analizę neįtrauktos.

Statistinė analizė. Statistinė tyrimo duomenų analizė atlikta naudojant programų paketą *SPSS 13 for Windows*. Vertinant apklausos duomenis, buvo apskaičiuojamas procentinis atsakymų į klausimus dažnis. Skirtumams tarp grupių nustatyti buvo taikomas *chi* kvadrato kriterijus. Skirtumo patikimumas laikytas reikšmingu, kai p < 0,05.

REZULTATAI

Tyrimo duomenys parodė, kad tik 21,1% moksleivių lanko sporto šakos pratybas ilgiau nei pusę metų. Beje, panašus procentas sportuojančių moksleivių yra visose amžiaus grupėse. Dažniausiai moksleiviai lanko krepšinio (23,0%), aerobikos (16,0%), sportinių šokių (14,6%), plaukimo (7,0%), lengvosios atletikos (5,6%) ir tinklinio (4,9%) pra-

tybas. Kitos sporto šakos yra mažiau populiaros. Kadangi buvo tiriami ir berniukai, ir mergaitės, palyginome sportavimo bei fizinio aktyvumo laisvalaikio duomenis pagal lytį. Sportuojančių berniukų ir mergaičių skaičius yra panašus visose amžiaus grupėse (žr. 1 lent.). Vertindami moksleivių fizinį aktyvumą laisvalaikiu pastebėjome, kad jis su amžiumi stipriai mažėja (žr. 2 lent.). Beje, fizinio aktyvumo laisvalaikio duomenys su amžiumi skiriasi ir pagal lytį, t. y. berniukai yra aktyvesni nei mergaitės šeštose (p < 0,001) ir aštuntose (p < 0,01) klasėse (žr. 3 lent.). Analogiška tendencija pastebima ir tarp vyresnių moksleivių.

Tyrimo duomenimis, moksleivių sportavimas mažai susijęs su socialiniais ekonominiais veiksniais, t. y. nenustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas vertinant sportuojančius moksleivius grupėse tiek pagal tėvų įsidarbinimo ir išsilavinimo rodiklius, tiek pagal mokinių gyvenimo sąlygas. Galima išvelti tik kai kurias tendencijas: vyresniosiose klasėse daugiau sportuojančių moksleivių, kuriuos priskirtume žemesnio socialinio ekono-

Klasės	Fizinis aktyvumas laisvalaikiu			Skirtumas χ^2 (df), p
	Visai nesimankština ar tik kartą per savaitę	2–3 kartus per savaitę	4–6 kartus per savaitę arba kiekvieną dieną	
<i>6 klasė</i>				
Abu tėvai turi darbą (n = 202)	6,9	43,1	50,0	$\chi^2 = 1,0$ (df = 2), p > 0,05
Vienas ar abu tėvai neturi darbo (n = 35)	2,9	48,5	48,6	
<i>8 klasė</i>				
Abu tėvai turi darbą (n = 228)	14,9	43,4	41,7	$\chi^2 = 1,26$ (d = 2), p > 0,05
Vienas ar abu tėvai neturi darbo (n = 28)	7,2	46,4	46,4	
<i>Vienuolikta bendrojo lavinimo mokyklos ir trečia gimnazijos klasė</i>				
Abu tėvai turi darbą (n = 255)	16,1	49,8	31,1	$\chi^2 = 3,35$ (df = 2), p > 0,05
Vienas ar abu tėvai neturi darbo (n = 66)	21,2	56,1	22,7	

4 lentelė. Skirtingo amžiaus moksleivių fizinio aktyvumo laisvalaikiu priklausomumas nuo tėvų išdarbinimo rodiklių (%)

Klasės	Fizinis aktyvumas laisvalaikiu			Skirtumas χ^2 (df), p
	Visai nesimankština ar tik kartą per savaitę	2–3 kartus per savaitę	4–6 kartus per savaitę arba kiekvieną dieną	
<i>6 klasė</i>				
Abu tėvai turi aukštąjį išsilavinimą (n = 105)	4,8	40,0	55,2	$\chi^2 = 2,50$ (df = 2), p > 0,05
Abu tėvai neturi ar tik vienas turi aukštąjį išsilavinimą (n = 132)	7,6	47,0	45,4	
<i>8 klasė</i>				
Abu tėvai turi aukštąjį išsilavinimą (n = 121)	14,9	39,7	45,4	$\chi^2 = 1,71$ (df = 2), p > 0,05
Abu tėvai neturi ar tik vienas turi aukštąjį išsilavinimą (n = 134)	13,4	47,8	38,8	
<i>Vienuolikta bendrojo lavinimo mokyklos ir trečia gimnazijos klasė</i>				
Abu tėvai turi aukštąjį išsilavinimą (n = 183)	13,	50,3	36,1	$\chi^2 = 5,88$ (df = 2), p < 0,05
Abu tėvai neturi ar tik vienas turi aukštąjį išsilavinimą (n = 136)	22,1	52,2	25,7	

5 lentelė. Skirtingo amžiaus moksleivių fizinio aktyvumo laisvalaikiu priklausomumas nuo tėvų išsilavinimo rodiklių (%)

minio statuso grupei. Priešingos tendencijos nustatytos vertinant moksleivių fizinį aktyvumą laisvalaikiu. 4 lentelėje matyti, kad aktyvesni tie vyresniųjų klasių moksleiviai, kurių abu tėvai turi darbą. Kita vertus, ši tendencija neišlieka tarp žemesniųjų klasių moksleivių. Analogiškai fiziškai aktyvesni tie vyresniųjų klasių moksleiviai, kurių abu tėvai turi aukštąjį išsilavinimą, lyginant su bendraamžiais, kurių tėvų išsilavinimas žemesnis (p < 0,05) (žr. 5 lent.). Analogiška tendencija išlieka vertinant fizinį aktyvumą ir tarp žemesniųjų klasių moksleivių. Vertindami moksleivių fizinio aktyvumo laisvalaikiu duomenis pagal gyvenimo sąlygas, nustatėme statistiškai reikšmingą skirtumą tik tarp aštuntokų, t. y. aktyvesni geresnes sąlygas turintys negu gyvenantys prastesnėmis (p < 0,01) (žr. 6 lent.). Panašią tendenciją pastebėjome ir tarp vyresniųjų moksleivių, tačiau ji visai nebūdinga šeštokams.

REZULTATŲ APTARIMAS

Tyrimas atskleidė, kad tik šiek tiek daugiau nei penktadalis moksleivių lanko sporto šakos pratybas. Tai beveik sutampa su kitų tiek Lietuvos, tiek užsienio tyrėjų duomenimis (Kristjansdottir, Vilhjalmsson, 2001; Vizbaraitė, Petronytė, 2005). Kaip ir kiti autoriai (Narring et al., 1999; Kristjansdottir, Vilhjalmsson, 2001), taip ir mes pastebėjome, kad moksleivių fizinis aktyvumas laisvalaikiu su amžiumi linkęs mažėti. Tačiau tokia tendencija neišryškėja vertinant skirtingo amžiaus moksleivių sportavimą. Nustatytas skirtumas tarp berniukų ir mergaičių fizinio aktyvumo laisvalaikiu sutampa su kitų tiek Lietuvos (Grabauskas ir kt., 2004), tiek užsienio autorių tyrimo duomenimis (Narring et al., 1999; Kristjansdottir, Vilhjalmsson, 2001; Godin, 2005). Nenustatyta skirtumo vertinant

6 lentelė. Skirtingo amžiaus moksleivių fizinio aktyvumo laisvalaikio priklausomumas nuo gyvenimo sąlygų (%)

Klasės	Fizinis aktyvumas laisvalaikiu			Skirtumas χ^2 (df), p
	Visai nesimankština ar tik kartą per savaitę	2–3 kartus per savaitę	4–6 kartus per savaitę arba kiekvieną dieną	
<i>6 klasė</i>				
Turi geresnes gyvenimo sąlygas (n = 133)	6,0	42,1	51,9	$\chi^2 = 0,64$ (df = 2), p > 0,05
Turi prastesnes gyvenimo sąlygas (n = 105)	6,6	46,7	46,7	
<i>8 klasė</i>				
Turi geresnes gyvenimo sąlygas (n = 166)	11,4	39,2	49,4	$\chi^2 = 10,34$ (df = 2), p < 0,01
Turi prastesnes gyvenimo sąlygas (n = 90)	18,9	52,2	28,9	
<i>Vienuolikta bendrojo lavinimo mokyklos ir trečia gimnazijos klasė</i>				
Turi geresnes gyvenimo sąlygas (n = 212)	15,6	49,5	34,9	$\chi^2 = 3,12$ (df = 2), p > 0,05
Turi prastesnes gyvenimo sąlygas (n = 109)	20,2	54,1	25,7	

sportavimo duomenis pagal lytį. Reikia pažymėti, kad kiti tyrėjai ne visada apskritai išskiria fizinį aktyvumą laisvalaikiu ir sportavimą. O vertinant šias fizinės veiklos formas yra nustatyta, kad berniukai daugiau sportuoja negu mergaitės (Kristjansdottir, Vilhjalmsson, 2001).

Analizuojant sąsajas tarp moksleivių fizinio aktyvumo ir šeimos socialinio ekonominio statuso, verta atkreipti dėmesį į veiklos kryptingumą, t. y. į sportavimą ir fizinį aktyvumą laisvalaikiu. Mūsų apklausa parodė, kad aukštesnis šeimos socialinis ekonominis statusas nėra veiksnys, labiau skatinantis moksleivių sportavimą. Tyrimo metu išryškėjo netgi priešinga tendencija — daugiau sportuoja tokių šeimų moksleiviai, kurių tėvai neturi aukštojo išsilavinimo ar darbo. Beje, analogiškai daugiau tokių šeimų vaikų ateityje planuoja pradėti kultivuoti pasirinktą sporto šaką. Tokias tendencijas gali lemti vis dar egzistuojančios galimybės lankyti kai kurių sporto šakų pratybas nemokamai (pvz., berniukai — futbolo, mergaitės — mokyklose aerobiką). Jeigu tėvai yra mažiau pasiturintys, jų vaikams tai gali būti viena iš nedaugelio alternatyvų tobulinti gebėjimus patinkamoje veikloje, aktyviai praleisti laisvalaikį. Labiau pasiturinčių šeimų vaikai gali pasirinkti įvairesnes (kartu fiziškai aktyvias) laisvalaikio praleidimo formas. Tai, kad jie dažniau negu bendraamžiai, atstovaujantys žemesnio socialinio statuso šeimoms, renkasi aktyvias laisvalaikio praleidimo formas, galima spręsti iš kai kurių apklausos duomenų. Laisvalaikiu fiziškai aktyvesnių daugiau tarp tų moksleivių, kurių abu tėvai turi aukštąjį išsilavinimą ir tarp gyvenančių geresnėmis sąlygomis. Kiek mažiau aktyvią veiklą laisvalaikiu galėtume sieti su tėvo ar motinos darbo turėjimu. Pastarojo veiksnio mažesnė sąsaja su vai-

kų fiziniu aktyvumu, matyt, yra dėsninga, nes darbo rinkoje trūksta darbo jėgos, nors bedarbystė gali būti laikinas reiškinys. Na, o analizuojant išsilavinimą ir gyvenimo sąlygas, to pasakyti negalima. Nors aukštasis išsilavinimas gali būti prieinamas daugeliui norinčių jį įgyti, tačiau tam reikia laiko, noro, o kartais ir finansų. Tą patį galima pasakyti ir apie gyvenimo sąlygas, kurias reikia susikurti, o tai leidžia geriau apmokamas darbas, dažnai ir prestižiškesnis, neretai priklausantis nuo turimų žinių, kurios vėlgi sietinos su aukštuoju išsilavinimu. Beje, literatūroje dažnai rašoma, kad šeimos socialinis ekonominis statusas turi įtakos ne tik šeimos narių fiziniam aktyvumui, bet ir sveikatai (Juškienė, Kalibatas, 2003; Lawlor et al., 2004). Tokie socialinio ekonominio statuso komponentai kaip šeimos pajamos lemia ne tik galimybę rinktis įvairias aktyvias laisvalaikio praleidimo formas, bet ir sveikesnį maistą, geresnes gyvenimo sąlygas.

Vertinant apklausos duomenis reikėtų atkreipti dėmesį į kai kuriuos tyrimo metodologinius aspektus, kurie gali būti aktualūs atliekant tolesnius tyrimus. Visų pirma galima svarstyti, ar pasirinkti socialinio ekonominio statuso komponentai yra pakankami, ar nereikėtų jų praplėsti, o gal kai kurių visai atsisakyti. Manome, kad tiriant vyresniojo amžiaus moksleivius reikėtų išsiaiškinti tėvų darbo pobūdį, neapsiribojant faktų, dirba jie ar ne. Atliktos apklausos metu toks klausimas taip pat buvo pateiktas, tačiau vėlesnė duomenų analizė atskleidė: į jį žemesniųjų klasių moksleiviams atsakyti sudėtinga. Todėl paminėtas socialinio ekonominio statuso komponentas svarbesnis tiriant vyresniojo amžiaus moksleivius. Reikėtų atkreipti dėmesį į H. Schroder ir bendraautorių (2004) išsakytą mintį, kad svarbiausi komponentai

tai, leidžiantys spręsti apie socialinį ekonominį asmens statusą, yra darbo pobūdis, pajamos ir išsilavinimas (pastarasis, autorių nuomone, yra bene svarbiausias), tačiau jie nebūtinai visada gali būti susiję su fiziniu aktyvumu. Pirmiausia taip teigti autorius paskatino jų pačių tyrimo duomenys, kurie neatskleidė ryškesnių išsilavinimo ir fizinio aktyvumo sąsajų. Antra, tyrėjai atkreipia dėmesį, kad ieškant socialinio ekonominio statuso ir sveikos gyvensenos sąsajų (tarp jų ir fizinio aktyvumo) reikia atsižvelgti į tyrimo kontekstą, įvertinti socialines ekonomines sąlygas, taip pat egzistuojančias tradicijas. Būtent pastarąjį veiksnių autoriai išskėlė analizuodami savo tyrimo duomenis. Kartu egzistuoja ir bendri dėsningumai, pavyzdžiui, naujų technologijų diegimas, kuris dažniausiai neigiamai veikia moksleivių fizinį aktyvumą laisvalaikiu (Narring et al., 1999). Tai atskleidžia R. Motl su kolegomis (2006) atlikto tyrimo rezultatai — kuo mažiau moksleiviai žiūri televizorių ar žaidžia kompiuterinius žaidimus, tuo fiziškai aktyvesni yra laisvalaikiu, ir atvirkščiai. Beje, toks neigiamas priežastinis ryšys visai nepriklauso nuo tėvų socialinio ekonominio statuso.

Atlikta tėvų socialinio ekonominio statuso sąsajų su vaikų sportavimu bei fiziniu aktyvumu laisvalaikiu analizė leidžia numatyti ir tolesnių tyrimų perspektyvas. Atliekant juos, reikėtų atsižvelgti į anksčiau išsakytas pastabas dėl tėvų darbinės veiklos vertinimo. Verta atkreipti dėmesį ir į patį tyrimo pobūdį, tiksliau — į sportavimo ir fizinio aktyvumo laisvalaikio įvertinimą. Pastaraisiais metais kai kurie mokslininkai (Dencker et al., 2006) abejoja, ar klausimynas yra patikima duomenų apie fizinį aktyvumą rinkimo priemonė,

tiksliau — abejojama klausimynų patikimumu vertinant fizinį aktyvumą, o ne sportavimą. Todėl natūralu, kad taikomos ir kitos aktyvumo vertinimo priemonės, pavyzdžiui, akcelerometrai. Deja, tie patys autoriai kritiškai vertina ir pastaruosius. Viena vertus, jie kur kas tiksliau gali įvertinti tiriamojo fizinį aktyvumą, tačiau duomenų patikimumą daugiau lemia tai, kiek pats tiriamasis bus motyvuotas tokiam tyrimui. Todėl vienareikšmiškai teigti, kad ateityje reikėtų visai atsisakyti klausimynų, negalima. Pagaliau jie vis vien išlieka pagrindine priemone norint surinkti informaciją apie tuos tiriamo dalyko kintamuosius, kurių negalima sužinoti kitomis priemonėmis.

IŠVADOS

1. Apklausos duomenimis, sportuojančių skaičius su amžiumi nekinta. Vidutiniškai sportuoja penktadalis moksleivių. Kur kas labiau su moksleivių amžiumi susijęs jų fizinis aktyvumas laisvalaikiu, t. y. šeštakai kur kas aktyvesni nei vienuoliktikai. Analogiška tendencija nustatyta ir pagal moksleivių lytį.
2. Šeimos socialinis ekonominis statusas mažai turi įtakos moksleivių sportavimui. Kur kas labiau šeimos statusas lemia moksleivių fizinį aktyvumą laisvalaikiu. Nustatyta, kad laisvalaikiu yra aktyvesni tie moksleiviai, kurie priskirtini aukštesnio socialinio ekonominio statuso šeimoms.
3. Moksleivių fizinis aktyvumas laisvalaikiu labiau susijęs su tokiais šeimos socialinį ekonominį statusą lemiančiais veiksniais kaip išsilavinimas ir gyvenimo sąlygos.

LITERATŪRA

- Batutis, O., Kardelis, K. (2002). Moksleivių socialinės izoliacijos, integracijos ir savigarbos sąsaja su fiziniu aktyvumu. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*, 2 (43), 10—16.
- Dencker, M. et al. (2006). Daily physical activity in Swedish children aged 8—11 years. *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports*, 16 (4), 252—257.
- Godin, G. (2005). Identifying factors associated with regular physical activity in leisure time among Canadian adolescents. *American Journal of Health Promotion*, 20 (1), 20—27.
- Grabauskas, V., Zaborskis, A., Klumbienė, J., Petkevičienė, J., Žemaitienė, N. (2004). Lietuvos paauglių ir suaugusių žmonių gyvensenos pokyčiai 1994—2002 metais. *Medicina*, 40 (9), 884—890.
- Huurre, T., Aro, H., Rahkonen, O. (2003). Well-being and health behaviour by parental socioeconomic status. A follow-up study of adolescents aged 16 until age 32 years. *Social Psychiatry & Psychiatric Epidemiology*, 38, 249—255.
- Jankauskienė, R., Pajaujienė, S., Kairaitis, R. (2005). Laisvalaikio sportuojančių moterų savo svorio vertinimo adekvatumas amžiaus, sportavimo trukmės ir kūno masės aspektais. *Visuomenės sveikata*, 2 (29), 53—57.
- Juškelienė, V., Kalibatas, J. (2003). Psichosocialiniai veiksniai, turintys įtakos paauglių sveikatai. *Visuomenės sveikata*, 4 (23), 5—12.
- Kalėdienė, R., Petrauskienė, J., Rimpela, A. (1999). *Šiuolaikinės visuomenės sveikatos mokslo teorija ir praktika*. Kaunas: Šviesa.
- Kristjansdottir, G., Vilhjalmsson, R. (2001). Sociodemographic differences in patterns of sedentary and physically active behavior in older children and adolescents. *Acta Paediatrica*, 90, 429—435.
- Lawlor, D. A., Smith, G. D., Ebrahim, S. (2004). Association between childhood socioeconomic status and coronary he-

art disease risk among postmenopausal women: Findings from the British women's heart and health study. *American Journal of Public Health*, 94 (8), 1386—1392.

Motl, R., McAuley, E., Birnbaum, A., Lytle, L. (2006). Naturally occurring changes in time spent watching television are inversely related to frequency of physical activity during early adolescence. *Journal of Adolescence*, 29 (1), 19—32.

Narring, F., Caucleray, M., Cavadini, C., Michaud, P. (1999). Physical fitness and sport activity of children and adolescents: Methodological aspects of a regional survey. *Sozial und Praventivmedizin*, 44, 44—54.

Raustorp, A., Mattsson, E., Svensson, K., Stahle, A. (2006). Physical activity, body composition and physical self-esteem: A 3-year follow-up study among adolescents in Sweden. *Scandinavian Journal of Medicine & Science*

in Sports, 16 (4), 258—266.

Schnohr, Ch., Mojbjerre, L., Riegels, A. et al. (2004). Does educational level influence the effects of smoking, alcohol, physical activity, and obesity on mortality? A prospective population study. *Scandinavian Journal of Public Health*, 32, 250—256.

Schroder, H., Marrugat, J., Schmelz, E., Rohlf, I. (2004). Relationship of socioeconomic status with cardiovascular risk factors and lifestyle in a Mediterranean population. *European Journal of Nutrition*, 43, 77—85.

Vizbaraitė, D., Petronytė, G. (2005). Paauglių fizinio aktyvumo kaitos analizė lyties ir sveikatos aspektu. *Sporto mokslas*, 2 (40), 77—80.

Zaborskis, A., Lenčiauskienė, I., Klibavičius, A. (2005). Sveikatos stiprinimas mokykloje ir moksleivių gyvenama. *Visuomenės sveikata*, 2 (29), 34—40.

LINKS OF PUPILS' SPORTS AND PHYSICAL ACTIVITY AT THEIR LEISURE TIME WITH SOCIAL ECONOMIC FACTORS

Saulius Šukys¹, Antanas Bagdonas²

Lithuanian Academy of Physical Education¹, Education and Training Division of Kaunas Municipality², Kaunas, Lithuania

ABSTRACT

The aim of the study was to establish the links of pupils' sports and physical activity with their social economic factors. Pupils' physical activity and the social economic factors of their families were established using a questionnaire. Physical activity of pupils was evaluated in regard to the singleness of their activities, i. e. active participation in physical activities and sports. Social economic situations of families were judged by parents' jobs, education and pupils' living conditions. The independent random sample of the research represented the population of the pupils from the sixth, the eighth and the eleventh grades in Kaunas schools. It consisted of 1162 (534 boys and 628 girls) schoolchildren from Kaunas secondary schools and gymnasiums: 302 pupils from the sixth grades, 342 from the eighth grades, 284 from the eleventh grades and 234 gymnasium third year pupils.

The questionnaire survey did not reveal any considerable links between pupils' age and their participation in sports. There were no differences of the participation in sports between the girls and the boys, either. According to the research data only about one fifth of pupils were engaged in sports. Pupils' age was more linked to their leisure activities, i. e. the sixth grade pupils were more active than the eleventh grade pupils. Analogical decreasing tendency of physical activity with age remained comparing the pupils by gender, i. e. boys were more active in their leisure time activities than girls in the sixth ($p < 0.001$) and the eighth ($p < 0.01$) grades.

The social economic status of families had little influence on pupils' participation in sports. There were no statistical differences between pupils' participation in sport and their parents' occupation, education and living conditions, but the family status conditioned pupils' physical activity at their leisure time. However, this relationship was diverse in different age groups. It was established that the eleventh grade students whose both parents had higher education were more physically active at their leisure time ($p < 0.05$). But if we compare pupils' physical activity at the leisure time to their living conditions, we see that the eighth grade students were different, i. e. better-off students were more active than their peers who were hard up ($p < 0.01$). Research results showed that the occupation of pupils' parents had weak relation to their physical activity regardless of their age. Thus, we could conclude that in the future studies we should evaluate parents' occupation and its relation with family income when we analyze factors related to pupils' physical activity at their leisure time.

Keywords: pupils' physical activity at their leisure time, participation in sports, social economic status of family.

Gauta 2006 m. lapkričio 27 d.
Received on November 27, 2006

Priimta 2007 m. vasario 13 d.
Accepted on February 13, 2007

Saulius Šukys
Lietuvos kūno kultūros akademija
(Lithuanian Academy of Physical Education)
Sporto g. 6, LT-44221 Kaunas
Lietuva (Lithuania)
Tel +370 37 302637
E-mail sml.saulius@mail.lt